

Gömör

Hajdani vármegyénk

Rovatunk legújabb cikkével tovább folytatjuk képzeletbeli barangolásunkat a történelmi Magyarországon. Ezúttal Gömörbe látogatunk el, amelynek határát északon Liptó és Szepes, keleten Abauj-Torna és Borsod, délen Borsod és Heves, nyugaton Nógrád és Zólyom vármegye alkotta. Területe 4275 km volt, amely túlnyomórészt hegyes terület és csak helyenként szelődül domsággá. A vármegye északi határát az Alacsony-Tátra határai alkották, mintegy 65 km hosszan Gömör és Liptó vármegye között. A terület keleti részét a Pelsőci és a Szilicei fennsíkok foglalják el a maguk mészkővonulataival. A vármegye legmagasabb pontja a Királyhegy (1943 méter).

A domborzati viszonyoknak megfelelően a vármegye folyói – a Garam és a Gölnic kivételével – délre folynak. Legnagyobb folyója a Sajó, amely a patakok mellett a Garam vizét is összegyűjti, Putnoknál hagyta el a vármegyét. A folyók hajózásra alkalmatlanok, tutajokat csak a Garamon és a Sajón úsztattak. Ásványvizekben bővelkedik a vármegye: Ajnácskőn kénes és savanyú, Csíznél jó és bróm tartalmú, Rozsnyón pedig vasgálicforrás fakadt.

A terület éghajlata a domborzati viszonyoknak megfelelően alakult, az északi részekén hegyvidéki jellegű (Pohorella környékén az évi középhőmérséklet: $6\text{ }^{\circ}\text{C}$) délen valamelyest enyhébb. Itt már megterem a dinnye és a dohány is, bár a terület korántsem tartozott a legfontosabb dohány-

termelő területek közé. Rozsnyón nem voltak ritkák a hőmérsékleti szélsőségek sem a $+30\text{ }^{\circ}\text{C}$ és a $-20\text{ }^{\circ}\text{C}$ között. A csapadék eloszlásán is mutatkozott az Alacsony-Tátra hatása: a tövében 901 mm, Rimaszombaton alig már csak a fele, 532 mm esett.

A vármegye vasérc, kobalt és réz mellett bányáinak 19. századi kimerüléséig aranyban és ezüstben is gazdag volt. A mezőgazdaságát is erősen befolyásolta a domborzat: a termőterület mintegy egyharmada volt csak szántóföld. A déli területeken csak búzát termeltek, míg az északi területeken az árpa és a zab voltak a legjellemzőbb kalászosok. Termesztettek ezek mellett még kukoricát, kendert, lent és cukorrépát, ám ezeknek a gazdasági jelentősége csekély. Az állatállomány is a domborzatnak megfelelően oszlott el: a déli területeken elsősorban szarvasmarhát, még az északiakon juhot tartottak.

	Össznépesség		
	magyarok	németek	szlovákok
1891	174 810		
	93 695	4 770	74 731
1900	183 784		
	103 660	4 059	74 517
1910	188 098		
	109 994	2 930	72 232

Népességéről elmondhatjuk, hogy a vizsgált időszakban csak a magyarok létszáma emelkedett, a többi népcsoport aránya csökkent. A magyarok a vármegye déli és keleti járásaiban éltek összefüggő tömbben, míg az ettől északabbra fekvő járásokban a szlovákok voltak többségben.

A német nemzetiséget elsősorban a városokban, szigetszerűen elszórva találjuk: a betelepített bányászok örökösei ők. A lakosság fő foglalkozása a bányászat mellett a földművelés és az erdőgazdálkodás, hiszen a vármegye erdőkben gazdag terület volt. Megtalálható volt itt a bükkfától a fenyőig, a jegenyétől a lucig szinte minden fafajta.

A vármegye közigazgatási szempontból öt járásra és öt rendezett tanácsú városra oszlott; a 281 településből 242-ben volt iskola az 1891-es adatok szerint.

A vármegye története

A vármegye területe már a neolitikus korból lakott volt, mint ahogy azt többek között a Medves környékén talált, trachitból készült kőbalták és vésők is bizonyítják. A bronzkorszakból urnatemetők mellett fibulákat és lósallangokat hagytak ránk az itt élők.

Az első, etnikailag is igazolható népesség ezen a területen a *jazyg* volt. Ők a Kr. e. I. századra jutottak el ide Don-környéki őshazájukból és telepedtek le Sajó és a Rima völgyében. A római uralom bukása után gepidák, majd hunok telepedtek itt meg. Az Atilla halála utáni hatalmi űrbe érkeztek meg a *herulok*, akik uralmuk alá vették az itt talált embereket, ám jelentősebb tárgyi emlékek nélkül a VI. században továbbálltak. Az avar honfoglalás utáni viszonylagos állandóság alatt indult meg a szláv betelepülés. Az avarokat majd Nagy Károly háborúi semmisítik meg, így a terület kizárólagos birtokosai a szlávok lesznek.

Anonymus szerint *Zoárd* és *Kadosa* seregei jutnak el – Árpád parancsára – a Rima völgyéig és a nógrádi és a honti részekig, hogy aztán Buldahu hegye alatt áldomást igyanak. Kézai Simon szerint Örs vezér a Sajó mellékét szállta meg.

Györffy György szerint Gömör Istvánkori vármegye, ám első okleveles említésére csak 1209-ből van adatunk. I. András

Gömört és a környező területeket Bélának adta hercegség gyanánt, aki – már királyként a pénzügyi viszonyok rendezésével – aranyérmék veretése – a bányászat megindulását, illetve fejlődését hozta. A legfontosabb bányák Ilosván, illetve Lazsinán voltak. II. (Vak) Béla Borisszal került szembe, aki betörve az országba trónkövetelőként lép fel és egészen a Sajóig nyomult. Borisz 1132. július 22-i csatavesztése a Sajó mellett újra a király kezébe juttatja a vármegyét. A XII. században főként a kun betelepülések változtatnak a vármegye népességének összetételén, ők a Mátra környékén lelik meg lakóhelyüket.

II. András uralkodásának idején száz bányászok települnek be – elsősorban Rozsnyóra – őket majd tiroli és türingiai bányászok és kohászok követik. Ekkor alakulnak ki a vármegyében a német telepek. A XIII. század második fele azért is jelentős a vármegye történetében, mert nemcsak a magyarországi vasércbányászat és nyersvas-termelés súlypontja tevődik át a Gömör-Szepesi-érchegység területére (Gömör és Csetnek bányái), hanem a rézkitermelésnek az egyik központja lesz (a Garam vidéki mellett). A tatárok a vármegye erdőrengetegeit elkerülték, a lakott területek viszont megszenvedték a belső-ázsiai rablóturizmust. 1262-ben István apjától 29 vármegyét kap, köztük Gömör vármegyét, ahol hárman szereztek jelentős birtokokat: az esztergomi érsekség 1291-ben III. Andrástól megkapja Rozsnyót; a kalocsai érsekség az 1268-ban alapított bányavárost, Rimaszombatot (ez a XV. századra a Gúthi Ország család birtokába kerül) a Bebekék pedig Csetneket és Pelsőcot.

Az Árpád-ház kihalása után az Ákos nembeli Csetniekiek szereznek a megyében birtokokat; ők Károly Róbert oldalán álltak. Károly Róbert uralkodása alatt a vármegye fejlődésnek indult: 1328-ban Pelsőc és Csetnek Korponához hasonló városi

jogokat kapott. Rimaszombat 1335-ben nyert városi kiváltságot és Buda városhoz hasonló privilégiumokat.

A XV. század a Bebekék és Csetnekiek közti háborúskodásokról szól, sorozatos bányafoglalásokról tudunk, amelyekhez segítségül hívták a huszitákat is. Az ellenük vívott hadakozásokban a Bebekék, Putnoikiak és a Báthoriak tüntetik ki magukat. A husziták ellen vívott harcok idejéből maradt fenn Mátyásról az a történet, hogy a gömöri szőlőhegyen tanította meg az uraknak, milyen is a paraszti munka.

1506-ban Rimaszombatot tűzvész pusztította el, minekutána II. Ulászló 8 évi adómentességet adott a városnak, hogy visszanyerje korábbi gazdasági pozícióját. Ezt aztán 1543-ban I. Ferdinánd megerősítette.

1553-ban – Fülek elfoglalása után – a török Szabadkán várat épít, ahonnan szabadon sarcolta a vidéket. Az ellenük vitézül küzdő Bebek Györgyöt Balog váránál a törökök elfogták, és csak ötéves rabság után engedték ki.

Az 1600-as években a Széchyek lesznek a vármegye leggazdagabb nemesei. 1604-ben Gömör vármegye egyöntetűen Bocskai mellé állt. Igaz, hogy az Osgyánnál megfutott és Rimaszombatba négyszáz hajdújával bemenekült Német Balázst másnap a császárnak elfogták és kivégezték. Basta generális pusztításai elégedetlenséget születtek: még a császárhoz híú Széchy Tamás főispán fia, György is Bocskaihoz csatlakozott. Jó példa az ellenállásra Krasznahorka, amit Andrassy Péter özvegye, Becz Zsófia megvédett minden támadástól. 1642-ben III. Ferdinánd Andrassy Mátyást Krasznahorka örökös grófjává tette.

Bethlen hadainak közeledtével Széchy György úgy érezte, elérkezett az ő ideje. A saját szakállára hadműveleteket kezdett, bevette Füleket és a bányavárosok felé indult. Bethlen ügyeinek rosszra fordulásával

Murányba húzódott és Ferdinánd híve lett. Bethlen elfogatóparancsot adott ki ellene, kevés sikerrel. 1627-ben szolgálataiért Ferdinánd Széchy Györgynek adta Muronyt és Lipcse városokat.

A Rákóczi-szabadságharc alatt a kuruc kardgyártás központja Dobsina és Jolova lett. Murony 1711 januárjában nyitott kaput a császáriak előtt.

A XVIII. századra jellemző a magyarországi réztermelés emelkedése és a bányászat súlypont-áthelyeződése a Garam-menti bányákból a Gömör-Szepesi-érchegységbe. A körzet réztermelését Igló, Lőcse és Szomolnok kohászati üzei dolgozták fel. A reformkort a véres tisztújítások (1836, 1842) jellemezték, amit 1845-ben éhínség is követett. Az 1831-es kolerajárvány miatti óvintézkedések (karantén) komoly feszültséget okoztak, hiszen az emberek nyaranta az Alföldre jártak részesaratóknak.

1848 pünkösdjén a Galíciából hazatérő Lenkey-huszárok Rimaszombaton pihentek meg. Egy évvel később ide érkezett Görgey is, aki miután a szabadságharc ügye bukásra állt, levelet küldött az oroszoknak. A Rimaszombat mellett tevékenykedő szabadságharcosok rálöttek két orosz tisztre: az egyik meghalt, a másik súlyosan megsebesült. Ekkor a város küldöttséget menesztett az oroszokhoz, hogy ne bántsák a várost akik méltányolták a kérés és eltekintettek a várossal szembeni retorziótól.

A szabadságharc leverése utáni megtorlás során *Tompa Mihályt* elfogták *A gólya* című verse miatt. A vers azután született, hogy barátaival egy gesztenyefa alatt az ország állapotáról beszélgettek és egy gólya kelepelni kezdett. A tárgyalás után a törvénytörés auditora azt mondta Tompának: „most frei, hanem több gólya nem csinálni.” Az Andrassyak a vármegye XIX. századi történetében is fontos szerepet játszanak, az októberi diploma kibocsátása után Andrassy Aladár grófot nevezték ki főispánnak.

Az 1880-as években a vármegye közvéleményét elsősorban a székhelykérdés foglalkoztatta, hiszen 1882-ig felváltva Pelsőcön (Gömör székhelye) és Rimaszombaton (Kishont) tartották. Ekkor a márciusi rendkívüli közgyűlés határozatot hozott, hogy a megyegyűlések ezentúli központja Rimaszombat legyen. A századfordulón a bánáti mellett megszűnik a Gömör–Szepesi-érc-hegység aranytermelése, magasra szökik a munkanélküliség és ezzel megnő a kivándorlás aránya is – főleg Dobrina vidékéről.

A világháborúk pusztításai a vármegyét sem kerültek el, területe többször változott; a harmincas években pl. Borsoddal vonták össze. A párizsi békék aláírása után a vár-

megye túlnyomó része Csehszlovákia fennhatósága alá került, mindössze néhány település maradt Magyarországon. 1950. január 1-jén Borsod-Abaúj-Zemplén megye létrehozása Borsod és Gömör, Abaúj és Zemplén megyékből.

Felhasznált irodalom

FRISNYÁK SÁNDOR: *Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1990, Tankönyvkiadó.

BOROVSKY SAMU (szerk.): Gömör és Kishont vármegye. In *Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, é. n.

Magyarország megyéi. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Budapest, 1986, Közgazdasági Kiadó.

Heves megye. Budapest, 1986.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az SZFSZ–JGYTF Történettudományi Tanszéke, beleértve különféle hallgatói szervezeteit is (Belvedere Alapítvány és Kiadó; Eperjessy Kálmán Tud. Diákkör, IV. Béla Kör) bekapcsolódott az alábbi pályázat munkálataiba:

CSALÁDTÖRTÉNET, HELYTÖRTÉNET

1999. október 22. – 2000. október 23. (Millenniumi rendezvény)

1. Előzmények.
2. A rendezvény célja.
3. A rendezvény feladata.

Előzmények

Kelemen József pályázata 1999. január 15-én kelt, amelyet a Kormánybiztosi Hivatal elfogadott és visszaigazolt. Ezt követően a pályázatot és a rendezvényt támogató szervezetek (EFT Alapítvány, JGYTF Történettudományi Tanszék, és Szécsény Város Önkormányzata) nyilatkozatban vállalta részvételét a feladatok véghezvitelében.

A rendezvény célja:

- a múlt és jelen regionális és lokális történéseinek megismerése, az eredmények átörökítése az utódok (utókor) számára;
- a személyes történet feltárása révén a családhoz, a településhez, a szűkebb pátriához és a nemzethez való szorosabb kötődés, ragaszkodás, az identitástudat erősítése;

– a millenniumi rendezvény megalapozza a jövőben elvégzendő feladatokat: ráirányítja a magyarság figyelmét a globalizáció jelen veszélyeire, a család – nemzet – világ egységének és sorrendiségének megbomlására, melyeknek jól megalapozott, a gyökerekbe kapaszkodó, a racionális és érzelmi töltetű kivédése a magyarság sorskérdése, megmaradásának legfontosabb feltétele.

A rendezvény feladata

A három szervezet (EFTA, JGYTF Történettudományi Tanszéke, Szécsényi Önkormányzat) egymás között Együttműködési szerződésben rögzíti a vállalt feladatokat:

- **elősegíti** a fent vázolt célok megvalósulását;
- **összefogja** a pályázati felhívásra jelentkező magyar állampolgárok és a határon túli magyarság csatlakozását a rendezvényhez, illetve **szervezi, irányítja, koordinálja** a rendezvényt, **szakmai tanácsokkal segíti** a pályamunkák elkészítését és **elbírálja** a pályázatokat;
- **gondozza** a könyvtárakra bízott pályamunkákat;
- **biztosítja** a beérkezett anyag hozzáférhetőségét a kutatás, tájékozódás számára;
- **tudományos konferencia keretében feldolgozza** a rendezvényre beküldött pályázatokat, továbbá tájékoztatja a nyilvánosságot a sajtó bevonásával;
- törekszik annak **megalapozására** hogy e millenniumi rendezvényt rendszeresen kövessék hasonló pályáztatások és konferenciák.

Kiskunfélegyháza, 1999. november 4.

Dr. Szegfű László
tanszékvezető főiskolai tanár

Radics Róbert
EFT Alapítvány Kuratórium elnöke

Kelemen József
EFT Alapítvány alapítója,
a rendezvény kezdeményezője és felelőse

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az Emberközponrtú, Fenntartható Társadalomért Alapítvány *Kelemen József* kezdeményezésére és az millenniumi felajánlása alapján, a Magyar Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal támogatásával, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszéke szakmai irányításával és Szécsény Város Önkormányzatával együttműködve

CSALÁDTÖRTÉNET, HELYTÖRTÉNET

címmel család- és/vagy helytörténet megírására pályázatot hirdet magyar állampolgárok és a határon túli magyarság számára.

Az egy ívet (23 gépelt oldalt, mellékletek nélkül) meg nem haladó, nyomtatásban meg nem jelent pályamunkákat a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékére (6725 Szeged, *Hattyas sor 10.*) levelezési címre kell beküldeni két példányban, A/4-es

formátumban, valamint – lehetőségeik függvényében – számítógép hajlékonylemezen (floppy) is. A pályázathoz dokumentumokat csak másolatban mellékeljenek a pályázók, mert az eredet-ticket nem áll módunkban megőrizni vagy visszajuttatni.

A pályamunkákat külön e célra alakult bizottság bírálja és dönt az alábbi díjak odaítéléséről, valamint a díjazandók számáról:

I. díj:	50 000 Ft
II. díj:	25 000 Ft
III. díj:	15 000 Ft

A pályázaton szerzői munkaközösségek is részt vehetnek, a díjakat azonban a bizottság nem oszthatja meg.

A pályázaton indulók jelentkezését 2000. január 31-ig várjuk a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének a címére (lásd fent).

A jelentkezőknek részletes tájékoztatót küldünk, segítséget nyújtva a pályázat elkészítéséhez, illetve szóbeli felvilágosítást is kérhetnek a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén (levélcím fent, telefon: 06/62 546-090, fax: 06/62 443-324) vagy Kelemen Józseftől (6100 Kiskunfélegyháza, Szegedi út 45., telefon/fax: 06/76 462-152).

Minden beérkezett pályamunka közül az egyik példányt a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszék Könyvtárában, a másik példányt pedig Szécsény Város Könyvtárában helyezük el a kutatók és az érdeklődők számára.

A pályamunkák katalógusát és a díjnyertes pályázatok rövid ismertetését a *Históriában* és a *Belvedere Meridionale* Kiskönyvtárában tesszük közzé. A már korábban elkészült és a Millennium, a magyar államalapítás ezredik évfordulójának tiszteletére felajánlott helytörténeti munkákat *pályázaton kívül* is fogadunk, amelyeket katalógusunkban megjelentetünk (ismertetünk) és a kutatás számára hozzáférhetővé teszünk.

A pályázatok beküldési határideje: 2000. június 30.

A nyertes pályázók díjait értesítésünk és a meghívónk alapján a 2000. október 22-23-án, a Szécsényben megrendezendő tudományos konferencia keretében adjuk át.

Kiskunfélegyháza, 1999. október 22.

Emberközpontú Fenntartható Társadalomért Alapítvány

6100 Kiskunfélegyháza, Szegedi út 45.

Telefon/fax: 06/76 462-152